

Swiat pòdług Jana Drzędźdżona

Pisôrz Jón Drzędźdżón ùrodzył sã 16 maja 1937 rokù w Domôtowie, w Darzlëbsczim Lese, a ùmarł 22 zélnika 1992 rokù we Wiöldzi Wsë. Bël 55 lat stôri. Pòchòwóny je w Mechòwie. Robił w zëcym jakno szkólny we wiele rozmajitëch szkòlach, a téż ùczył na Gduńszcim Ùniwersytece. Pisôł pò pòlskù ë pò kaszëbskù. Razã wëdònëch jegò ksążk je 26. Pò kaszëbskù napisóné są: „W niedzielny wieczór”, „Zwónnik”, „Na niwach”, „Twórz Smãtka”, „Kòl Biélawë” ë dwa tomiczi pòëzje: „Sklëniané pòcorë” ë „Przëszlë do mie”. Òkróm tegò w 2013 rokù do czëtińców trôfiłë jegò „Brawãdë” dolmaczoné na kaszëbsczy przez Rómána Drzędźdżona. Jón z Domôtowa zrobił téż baro wiele dlô rozwoju kaszëbsczégò jãzëka ë lëteraturë. W 1971 rokù ùkòzòł sã drëkã jegò dochtorsczy dokòz „Piëtno Smëtka. Z problemów kaszubskiej literatury lat 1920-1939”, zòs w òsmëdzesãtëch latach wëdóny òstòł dokòz „Wspòczesna literatura kaszubska 1945-1980”. To ti ksążce òn pòswiãcył swój articzel „Mòlò zemia téż mò serce” w Tygodniku Kulturalnym nr 48 z 1986 rokù, Zbigòrz Zelónka, chtëren ju téj pisôł: „Ksążka Drzędźdżona dokumentuje spòleczny fakt istnienia jëzëka kaszubskiego i literatury kaszubskiej”.

Pò smiercë Jana Drzędźdżona jegò ùtwòrstwò – tu jidze mie ò dokazë w kaszëbsczim jãzëkù – bëło òdczëtiwóné na rozmajitë òrtë. Robił to Jerzi Sãp w „Kaszubszczyzna w prozie Jana Drzędźdżona” artiklu nasmarowónym w „Gdańskim Roczniku Kulturalnym” z 1988 r., Robił Jerzi Tréder w artiklu „Moje spotkanie z Janem Drzędźdżonem” wëdrëkòwónym w ksążce „Jana Drzędźdżona niedokończone tryptyk spòleczny a edukacja regionalna” pod redakcją Kadzmierza Kòsaka Głòwczewszégò w 1993 r. W „Nordze – pismionie kaszëbsczy zemi” ùkòzòł sã w 1997 r. mój articzel „Świat według Drzędźdżona” ò zbiérkù pòwiòstków „Kòl Biélawë” Jón Drzędźdżón dozdòł sã téż biograficzny mònografie („Monografia bibliograficzna”) napisóny przez Joanã Bòrowiakòwą w 1998 r. ë wëdóny w Chmielnie. Wòrt je gwës znac articzel Kadzmierza Kòsaka Głòwczewszégò „Jana Drzędźdżona etniczność, człowiek i jego współczesność” czë Jowitë Kãcyńsczi „Drzędźdżon dla dzieci i nie tylko” – òbëdwa òpùblikòwóné w ksążce „Twarze Drzędźdżona” wëdóny w Gduńskù w 2007 rokù pòd redakcją Renatë Mistòrz z Ceńtrum Edukacje Szkólnëch. Tam téż są artikle dwòje ùczalëch ze Stolpù: Adelë Kùjach-Kalënowsczi ë Daniela Kalënowszégò: „Przëszlë do mie” i „Drzędźdżon

intertekstualny. Przypadek Karamoro”. To dwóje wiele placë dało Drzędźonowi w napisóny razã ksążce ò kaszëbsczi lëteraturze pòd titlã „Òd Smãtka do Stolema” wëdóny w 2009 roku.

Ògłowò wszëtcë są dosc zgòdny, że pisanié Drzędźona ni może milëc z brzadnoscą aùtorów niechtërnëch czësto bez wòrtnotë czëtińcowëch bestsellerów. Jak napisòł Daniël Kalënowsczi, czejbë òn szukòł antenatów pòlsczi prozë Drzędźona, tej mógłbë wëmienic Frãca Kafkã. Chòc jinszi, na przëmiòr lëteracczi kritik Henrich Berëza pòrównyalë no ùtwòrstwò do pisaniégò Kòrtazara, Llose, czë Bòrgesa. A w kaszëbsczi lëteraturze? Miòł Drzędźón za kim szlachòwac? Blós jedno nòzwëskò mógłbë tu rzeknac: Alojz Bùdzysz, chtërnégò dokazë prawie Drzędźón zebròł ë wëdòł w òsmëdzesãtëch latach 20. stalatégò.

Jò jem zycher, że Jón Drzędźón pòtrafił sã nòlepi wërażac pò kaszëbskù. Jegò pòlsczé ùtwòrstwò je bòkadné w kaszëbsczégò dëcha, leno nen bez cała, jaczim w nym przëtròfkù je jãzëk, stówò sã czësto surrealistny. Dopierze sprłączenié dëcha z całã dôwò całosc wëfùlowónã òsoblëwim wezdrzenim na rzeczë mòlé ë prosté – Dąbrowa, Biélawa, chójka, chëcz, miłosc, starosc, namienienié, smierc, chtërne są nima leno z pierszégò pòzdrzadkù, co ùdokazniwò Drzędźón w swòjëch kaszëbszczich ksążkach. Czas w nich mijò wòlno, jakbë chcòł naju zatrzëmac w naskriblonym Drzędźonowim mikroswiece, co gò może mierzëc métermasã w ceńtimétrach ë co nòwëzi w métrach. Ni ma trzeba wikszégò rëmù, zëbë pòkazac spòsób mëszlëniégò, zëcé, wsczëcé czë pòdskacenié Kaszëbów, a może téz jinszych lëdzy òstajãcëch jész dërch w zgòdze z nòtërà ë rodã, to je w spòsobie lëdztwa jãz òd pòkónów swiata. Prawie w taczich karnach nen pisòrz widzòł òdrodã swiata. Sóm tak ò tim pisòł: „Członek grupy etnicznej czuje swoje pradawne dziedzictwo wywodzące się od totemów. Zostało ono w pewnych symbolach przekazane przez język, obyczaje i najpewniej ukryte w głębokich warstwach duchowych tego ludu. (...) Można powiedzieć, że wiek dwudziesty przyniósł śmierć idei narodowych [narodów państwowych – AJ], ponieważ narody zniszczył od wewnątrz imperializm. Zatem na to miejsce wejdą ze swoją mitologią związki etniczne, które najpewniej okażą się niezwykle kulturotwórcze. (...) Etniczność w swej obecnej formie organizacyjnej nie udźwignie najwyższych lotów ducha ludzkiego. Musi to zrobić organizacja kontynentalna i światowa. Takie organizacje istnieją i będą się coraz prężniej rozwijały”.

W całoscë ò tim prawie – bütnowëch mòcach ë bënowëch slabòscach mòlëch kùlturowëch nòrodów, a téz ò jich placu w sztòltowanim nowégò swiata, chtëren mô bëc apart do negò jaczi znajemë – je roman Jana Drzędźona „Twòrz Smãtka”. „Czòrny” ë „Czerwiony” w nym dokazu, to doch nié co jinszégò, leno ne jimperializnë. Podlëgają jima na nieszczescé naszi Pùstkòwi, chtërnëch òni wcygają w swòje szeredzi. Blós nié to je

nôgòrszé, le to, że Pùstkòwi pòmalinkù zabiwają kim są. Że mają ju nã kòlonialną zgrèpinã wseczècégò bécégò kim gòrszim. Chcemë jesz rôz òddac głos aùtorowi „Twarzë Smãtka”: „Smętek jest głównie zagrożeniem z wewnątrz. Dotąd mówiło się, że Smętek jest smutnym duchem Kaszub zagrażającym im z zewnątrz. Jakie więc siły tkwią w etniczności. Należy zauważyć iż w tej samej książce jest piękna postać chłopca, który wraz ze stołem walczy ze Smętkiem i ostatecznie rzuca w Ògniszczu biały kamień, źródło mocy. Wynikałoby stąd, iż ta najstraszniejsza siła, którą jest Smętek zostaje w ten sposób okiełznana, zatem w dalszym rozwoju Kaszubi gwarantują zabezpieczenie przed złem”.

Tëli co rzekł Drzédzón w swòjim eseju ò etniczności, napisónym zarò pò „Twarzë Smãtka” ë na dwa miesiące przed swòją śmiercią w czerwńcu 1992 r. Chcemë le terò sã przëzdrzec, jak òblékł no wszëtkò w kaszëbsczé słowa swòjégò romanu. Hewòle pòrà wëjimków:

Czôrny ë Czerwiony

Lédze są lédzama. Czédës, przòdë lat, téj to że bëło czësto jinaczi. To jeden drédzémù zrobił tak do wòlë, a so pòmògalë. Tak bëlë barzi wszëtcë razã. A téj wiedno wieczór téj spiewalë kòl ny wòdë w Dąbrowie, kò to bëło czëc na pùstkach! Ale chto to richtich wié jak to bëło przòdë lat? Chto to pamiãtò?

Pò pròwdze naszi lédze malo wiedzą, nawet nié to do kògò te jich Pùstczi nôlëżã. Ne, teròz że do tëch Czôrnëch. A czémù òni na nich gòdajã Czôrny, tegò téz nìcht nie wié. Wszëtkò wszëtczim, ale żebë ti Czôrny mielë dëcht wyc pòd mòc Pùstczi! Czë to bë mògło béc ju tak dalek?

Z jedny stronë Czôrny a z drédzi Czerwiony. W Dąbrowie ny Czerwiony wcygajã chłopów do wòjska ë jidã na wòjnã. Cëż to sã bądze teròz na tim swiece robilo, z jedny stronë ti z Dąbrowë kòl Czerwionëch, a z drédzi Pùstkòwianie z Czôrnymë. Naszi lédze jeden na drédzégò, òjc na sëna, brat na brata, szwadżer na szwagra, je to jaż mòżno?

Jak tak je, në téj biwòj zdrów! Chòjinka pùdze w lëft, chlòpi stąd zdżinã a bialczi mdã rodzëlë abò Czerwionëch abò Czôrnëch, a ti mdã na wieczny wòjnie. A téj nìck nie òstónie z dòwnëch Pùstk ani ze stòri Dąbrowë!

Smãtk

Jak Pùstkòwi są dze w swiece, to lédze jich òd razë pòznajã, bò to je widzec w òczach ten cãżczi, cãższy jak nôcãżészò gwiondza, kam. Ni ma taczi mòcë chtërna bë gò zwalëla, ti

ludkowie muszą z tym zec. Oni wiedno so tak mėslelē, że jak 0n sedzy w ch0jince, t0j to jesz nie je tak zle. Ale ter0z czej 0n w0l0z, n0, chto wi0? To s0 m0szi co stac.

J0, Sm0tk, w0s0saj0 d0sz0 z czlowieka. Ni0 0d raz0, 0 tim wiedz0 ti n0starszi na P0stkach. Mlodi so jesz m0szl0: a c0z m0, nama to nic nie zrobi. Ale w0le, j0 tu jem, a zeb0 j0 m0g to b0m s0 n0 to 0smi0l. Ale j0 s0 nigd0 nie smiej0. Ale p0trafi0 zdac. Jak przii0dze czas, t0j j0 t0 sw0j0 szar0 paj0 w0cygn0 a p0l0z0 na piers cz0 t0m0, cz0 t0m0, n0, a t0j ten czlowiek dost0nie cz0sto jiny m0sl0, a s0 m0szi z tim wsz0tczim jak0sz p0g0dz0c. To ni ma rad0.

To s0 m0sli, że Sm0tk je bl0s w ch0jince. To je m0ja p0stacj0, to je pr0wda, ale m0je 0cz0 0 paje s0 wsz0dze. Nicht nie widz0l z kr0tka m0j0ch 0czy, ale 0ne s0, jak ne wi0ldz0 dzur0 bez dna. Chto p0d0l r0k0 Sm0tk0wi, ten je zg0biony. J0 jem p0sti 0 szari. Ten chto s0 ter0z b0ji, je ju p0d m0c0 Sm0tk0!

Swiat ze slunyszka

Tacz0 m0l0 kr0sni0, 0no wi0 lep0 jak ti l0dze, cz0 swiat s0 przemieni0 na ten ze slunyszka. Trzim0 w gr0scy malinczi strz0brzny zw0nuszk, a 0n klepie do wsz0tczych serc a tam s0 rozk0sc0rz0, a bl0dzy, a bi0g0, a spi0w0. B0 ter0z m0 to m0m0, w ch0jince zaswiec0lo slunyszko.

N0, ta w0jna jednak co da. Zamiast Cz0rn0ch 0 Czerwion0ch ter0z s0 M0dri. P0stk0wi wiedzel0, że to ni0 bl0s ne ruchna, ale cal0 d0sza je ter0z m0dr0.

N0 widzyta wa, P0stk0wi l0dze, jak0 wa m0ta ch0jink0. K0 wsz0tk0 s0 tu w ni 0dgriw0 0d sam0g0 piekla jaz do teg0 n0miodni0sz0g0 0smieni0 teg0 kn0piczka! Ni m0ze b0c p0 w0jnie tak sam0, jak b0lo przed.

J0n Drz0dz0n m0c 0drod0 widzy w ml0d0ch. Prosto pisze w „Twarz0 Sm0tk0”: „Tacz0 co maj0 za sob0 tak co, to, co s0 tu dza w ch0jince, nigd0 nie 0cz0j0 strz0brn0g0 zw0nuszka kr0sni0ca, ani t0z grani0 m0l0g0 kn0piczka.” To ml0di kn0piczk sprawi0, że „st0l s0 cud – zdzin0 z l0dzy cal0 szarosc, a jich piesni0 0beszla cal0chny swiat wk0l”.

Rozwijaj0c0 k0ltur0 Kasz0b0w m0zem0 jic w0br0nym szlach0, jaczi nama wsk0z0je nab0t0 doswi0dczeni0 0 czerowac s0 db0, że niew0st0wiaj0c0 0pa, prz0z0jem0 jesz pi0cdzes0t lat jakno j0z0k0w0 karno. Ale m0zem0 t0z k0ltur0 cz0nic ze swi0d0 kasz0bszczi n0rodny jednot0. B0dowac dw0jzn0 do ti pierszi stegn0 w 0piarcym 0 apartnosc0. Chtos rzecze, że now0m0dn0 juwernota 0br0miw0 nawz0jne przemikani0 i dof0lowiwani0 s0 rozmajit0ch 0rt0w k0lturowi, cz0 nawetka p0liticzny prz0n0lezn0t0. Zg0da, „dof0lowiwani0 s0”. Le teg0 prawie ni ma. Je z0 to cz0st0 zeszlach0wani0 kasz0bszczi k0ltur0 w p0lsczi 0b0czajnoc0. 0 to mdze tak w0zdrzalo, p0k0dka Kasz0bi s0 nie 0sr0bi0 wedle P0l0ch0w, to

znaczi, pòkądka nie bądą z Pòlòchama równyma. Kò to je wiedzec, że ò dobëcym taczich zgrówów òkróm jich brëkòwnoscë ë rozëmnocë rozsądywò nòtëra argùmèntów w przedstòwianim jistnotë. Tëj wszëtkò zanòlëgò ò samëch Kaszëbów. Zwëskùjemë wicy argùmèntów, chòcbë czej chcemë òdpòwiedzec na prosté pëtanié: docz sã ùczëc kaszëbsczëgò. Chcemë dac lëdzóm wòlnotã. Niech wëbierają medzë bëcym a zabëcym. Nic wicy. Blòs tëli, abò jaż tëli.

Artur Jablonsczi